

GERÇƏKLİKDƏN İLĞİMA QƏDƏR

Yarım əsrlik yaradıcılığında əvvəllər rastlaşmadığım durumdayam. Belə ki, indiki halda zamanında fitri istedad gücünə qazanılan və bir neçə nəfərin fədakarlığı sayəsində itirilmə təhlükəsindən nisbi də olsa xilas olan milli mənəviyyət saxlanıcını - təsviri sənət əsərlərini dəyərləndirmək məcburiyyəti düşür. Ötən yüzilliyin yetmişinci illərinə təsadüf edən tələbək dövründə adını eşidib - əsərlərini gördüyüm Tanrıyel Əliyevin (1949-2012) bədii məkanlarda görünməməsi o vaxtlar gənc rəssam olaraq mənə elə bir ciddi narahətçilik yaratmasa da, sənətsünas təhsili alandan sonra çoxlu suallar doğurmağa başlamışdı. Bununla belə, onun izinə düşə bilməmişdim. Məni bu axtarışa sövq edən başlıca səbəb heç şübhəsiz illər öncəsi onun əsərlərində müşahidə etdiyim dünyaya qeyri-adi baxış, mövzunun ovsunlayıcı-obrazlı təqdimatı olmuşdu. Elə ilk dəfə - 1989-cu ildə Bakıda təşkil olunmuş, mühacirlərdə yaşayan Azərbaycanlı rəssamların əsərlərindən ibarət "Əzizim Vətən yaxşı..." sərgisində onun əsərlərinin yer almasını arzulağımı da buradan qaynaqlanmışdı. Tanış-bilişdən onun Gürcüstanda yox, Türkiyədə yaşadığını öyrəndiyimdən, zamanına görə kifayət qədər səs-küy qoparan həmin sərgini də onsuz keçirməyə məhkum olmuşdum. Belə ki, o vaxtlar Türkiyə ilə əlaqə yaratmaq indiki qədər asan deyildi...

Tanrıyel ünvanlı bütün bunlar artıq tarixə qovuşmuş və cavabsız suallara bələnməmiş məqamlardır. Odur ki, uzaq-yaxın dövrdə bu yaşanmışlara arzulanan aydınlıq gətirmək də çətindir. Çünki, rəssam bərəsində bildiklərim daha çox dost-tanışlarının verdiyi məlumatlardır. Mənimə beynimdə olub-keçənlərə yönəli toplanan "Niyyə?" və "Nə üçün?" məzmunlu suallar həddindən çoxdur. Belə sualların öncəsi ilk yaradıcılıq nümunələri Azərbaycan ədəbi-bədii mühitində geniş reaksiya doğuran gənc yaradıcının respublika bədii məkanında görünməməsi ilə bağlıdır. Bu gün zaman distansiyasından buna aydınlıq gətirmək elə də çətinlik törətmir. Qənaətimcə, əslində, gənc rəssamın yaratdıqlarına daha çox əsərlərin çap olunduğu "Ulduz" jurnalının oxucuları şahidlik etmişdilər. Bura jurnalın daimi oxucularının sənət yanğılı dost-tanışlarını da əlavə etsək, bu qrafik lövhələrdən xəbərdar olanların ümumi sayının elə də az olmadığını deyə bilərik. Əminliklə deyə bilərik ki, respublikada "Ulduz" jurnalının nəşr olunduğundan belə xəbərsiz olan Azərbaycan Rəssamlar İttifaqının rüsdilli rəhbərliyi də onları çox güman ki, görməmişdilər. Amma respublikada süvenir-hədiyyə alış-verişindən xəbərsiz olmayan həmin rəsmilərin mis üzərində döymə şəklində Azərbaycanı bürüyən "Yanıq Kərəmi"ni görməmələri inandırıcı görünür. Bununla belə, onu da etiraf etmək lazımdır ki, bu döymə nümunələri bədii cəhətdən-təsirliliyinə görə Tanrıyelin kağız üzərində rəngli tuşla ifadə etdiyi Kərəm yanğısı ilə müqayisə olunan deyildi. Digər tərəfdən, üzərində müəllifinin adı qeyd olunmayan həmin dekorativ-tətbiqi sənət nümunələrinin müəllifliyinə iddia edən anonim ustalar da az deyildi. Əgər bu mis hədiyyə nümunə-

ləri dükən-bazarda həmin vaxtlarda Bakıda əsgərlik xidməti keçən Tanrıyelin rastına çıxmışdysa, bu, onda yalnız və yalnız qürur hissi oyada bilərdi, nəinki müəllif hüququ uğrunda mübarizə aparmaq istəyi...

Bakıda dahi Səttar Bəhlulzadənin və Toğrul Nərimanbəyovun da təqdirini alan və gələcəyinə böyük ümid bəslənən Tanrıyelin sonrakı taleyi bu gün də suallar doğurmaqdadır. SSRİ-nin mərkəzi şəhərlərində ali ixtisas təhsili almaq arzusunda bələnməmiş gəncin Gürcüstanı qayıtması və yerli mühitdə yaradıcı-məişət qayğılarını bir təhər yola verməsi çox davam edə bilməzdi. Bu yerə Rusiyadakı məşhur təhsil ocaqlarını bir yana qoymaqla, onun Tiflis Rəssamlıq Akademiyasında oxumağa cəhd etməməsi də suallar doğurmaqdadır. Zamanında həmin şəhərdəki M.Toizə adına rəssamlıq məktəbini (XX əsrin əvvəllərində bu məktəbdə Bəhrüz bəy Kəngərli də təhsil almışdır) bitirmiş Tanrıyel, bu Akademiyaya uğurla imtahan verə bilərdi. Bu yerə deyək ki, onun Gürcüstandan gəlmiş bir çox soydaşları kimi, Bakının rəssamlıq həyatına qovuşması, onun üçün daha perspektivli ola bilərdi. Axı zamanında çəkdiyi əsərləri bir qarın çörəyə yerli dükən sahiblərinə satan Niko Pirosmaniyə dəyər verməyən Tiflis mühitində Tanrıyel Əliyevə qayğı göstərəcəyinə ümid bəsləmək sadələşmə olardı. Beləcə, davamlı şəkildə alan biganəlik mənəvi-maddi sıxıntı dalğasında böyük istedad sahibi az sonra məkanı əməlli başlı bilinməyən "itkin rəssama" çevrildi. Bütün baş verənlərə əslində yaradıcılıq milli qürurunu çevirməyə layiq olan fərdin faciələşən ömür yolunun zəminində təsviri sənətimizdə hələ də dəyərini ala bilməyən rəssamın bədii irsinin gələcək taleyini şübhə altına almış oldu...

Şükürlər olsun ki, hələ çox şey itirilməyib. Bir çox əsərinin orijinallarının qalması, müxtəlif illərdə yaradılmış lövhələrin fotolarının mövcudluğu bunu deməyə əsas verir. Qənaətimcə, indiki halda Azərbaycandakı əlaqədar dövlət qurumları onun bədii irsinin toplanmasını və Bakıya gətirilməsini həyata keçirməlidirlər.

Rəssamın bədii irsinin həvəskar və pafoslu yox, professional tədqiq və ictimaiyyətə təqdimatı da önəmli məsələlərdəndir. Oxuyacağınız qısa qeydlərimi də bu yöndə atılan ilk addım hesab etmək olar.

Tanrıyel Əliyevin müxtəlif mövzulu və janrlı bədii irsinin iki hissədən ibarət olması elə ilk baxışdan görünməkdədir. Heç şübhəsiz, bunu hər şeydən əvvəl onların yaradıldığı vaxt və yaradıcı niyyət şərtləndirir. Bu mənada onun təhsilsonrası - əsgərlik dövründə ərsəyə gətirdiyi və gənc rəssamın "tanınma nişanı"na çevrilən qrafik lövhələr xüsusilə diqqətçəkəndir.

Obrazlı dillə desək, Tanrıyel Əliyev yaradıcı kimi birbaşa və bütünlükdə "Səməndər quşu" olmasa da, yaradıcılığının müxtəlif mərhələlərində kifayət qədər "yanğılı" olmuşdur. Yaxşı haldır ki, yetmişinci illərdə "Yanıq Kərəmi" və "Mənsuriyyə" ilə "alovlanan" gənc rəssam sonradan mürciət etdiyi ən müxtəlif mövzuların bədii şərhində də yetmişinci illərin estetikasını - emosionalılıqla gerçəkləşmiş bə-

dii od-alovu ifadə etməyə nail olmuşdur. Bu onun bütün yaradıcılığı boyu dünyaya və onun hadisələrinə obrazlı-düşündürücü baxış sərgiləmək potensialının davamlı olduğundan xəbər verir. Yeri gəlmişkən deyək ki, rəssam sonralar yetmişinci illərdə baş-baş qaldığı motivlərə dəfələrlə qayıtsa da, yağlı boya ilə kətan üzərində ərsəyə gətirilmiş sonrakı nümunələrin bədii təsir gücünün - estetik tutumunun əvvəllər kağız üzərində rəngli tuşla işlənmiş qrafik lövhələrdən fərqləndiyini - nisbətən öləzdiyini deməliyik. Başqa sözlə desək, motiv eyni olsa da, illərin axarında Tanrıyelin cizgi və yaxı ilə ifadə etdiyi mənəvi-psixoloji yaşantılarda bədii ekspresiyasının təsir gücü bir-birindən duyulması dərəcədə fərqli olmuşdur. Əgər qrafik lövhələrdə cizgi toplusundan yaradılmış ifadəli silueta malik insan fiqurlarından "boylanın" hiss-duyğulara təsir gücü bir an belə azalmayıbsa, digər texnikada ərsəyə gətirilmiş tablolarla nə vaxtsa yaşananlara məqsədli qayıdış duyulmaqdadır. Daha dəqiq desək, qrafik nümunərdə hadisəni tənəyyüldən qaynaqlanan ilğima çevirmək istəyi qabarıqdırsa, rəngkarlıq əsərlərində isə daha çox baş verənlərə inandırıcı-gerçəkçi "bədii güzgülü" tutulduğu müşahidə olunmaqdadır. Bunu müəllifin həm "Yanıq Kərəmi", həm də "Mənsuriyyə" əsərləri təsdiqləyir. Eşq alovna bələnməsi aşıqların yanğılarının aşıq çalğısı ilə bir qədər də gücləndirilməsi nəticəsində əldə olunan cəlbədicilik, kompozisiyaya daxil edilmiş ayrıntıların qovşağı - əldə olunan bütövlüğü sayəsində çox güclü bədii, mənəvi-psixoloji qaynağa çevrilmişdir, desək, yanılmazdır. Etiraf edək ki, elə bu səbəbdən də "Yanıq Kərəmi" zamanında nəticəsindən asılı olmayaraq sevənlərin hamını qane edə biləcək "bədii kodu"na çevrilmişdi...

Rəssamın "Mənsuriyyə"sində də ruhən "Yanıq Kərəmi" ilə anım yarıdan bədii məqamlar və ifadə təzi açıq-aydın duyulmaqdadır. Məna-məzmun daşıyıcılığı bilavasitə məşhur "Çahargah" muğamından qaynaqlanan kompozisiyanın bilavasitə həmin musiqinin mübariz ruhunun apofezi hesab olunan "Mənsuriyyə" ilə gerçəkləşməsinin məqsədli olması danılmazdır. Ön planda görülməyə gətirilmiş xanəndənin qavalla "savaşı"na milli tariximizdən iqtibas olunan qəhrəmanların fon yerlik kimi seçilməsinin əsərin və musiqinin təmasıçısı üçün təsvirdən alınan təəssüratın emosionalılığının daha da gücləndirilməsinə xidmət etdiyi birmənalıdır. "Yanıq Kərəmi"də olduğu kimi, "Mənsuriyyə"nin də müxtəlif tuşlarla yaradılmasında başlıca məqsədin bədii təzad yaratmaq olduğu hiss olunandır. Belə ki, cizgi-nöqtə xarakterli bu rənglərin müxtəlifliyinə görə ovaq yaradıcıdır. Bu cür obrazlı tədimatın həm də müəllifin başlıca istəyi olduğunu nəzərə alsaq, onda bütünlükdə, bədii ilğım təəssüratı bu lövhələrin Azərbaycan qrafika sənəti üçün kifayət qədər yeni olduğunu deməliyik.

Yeri gəmişkən deyək ki, müəllif bu cür bədii yaşantı "Ana laylası", "Sənsiz" və başqa qrafik lövhələrində də sərgilənmişdir. Həmin əsərlərdə də cizgilərin duyğulandırıcılığı qabarıq

duyulmaqdadır. Müəllifin yaradıcılığının sonrakı mərhələlərində ilkin axtarış və bədii tapıntı dolu bədii təcrübəsinə qayıtmaması bir tərəfdən nə qədər təbii görünərsə də, digər tərəfdən fəaliyyət göstərdiyi mühitin bu məsələdə önəmli rol oynamasını da istisna etməliyik. Belə ki, əsgərlik sonrası Gürcüstanı qayıdan və həm də məişət qayğıları ilə əhatələnən Tanrıyelin Kərəm yanğısı və Mənsuriyyə mübarizliyi nisbətən öləzimiş, yaradıcı maraqları yerli sifarişlərdən qaynaqlanan mövzu və janrlara yönəlmişdi.

Bu gün duyulması zaman distansiyasından gənc rəssamın yaradıcılığının çəyərən etdiyi dönəmə qayıtmaqla, yaşayır-yaratmaq və böyük sənət nümunələri ərsəyə gətirmək eşqi ilə yaşamağa meyilli olan müəllifin nələrisə - onu duyğulandıranları yaratmaq yox, ailə-məişət qayğılarının aradan qaldırılması ilə məşğul olmasında biganəliyin başlıca rol oynaması birmənalıdır. Hər şeydən əvvəl növbəti dəfə böyük istedad sahibinə yiyəlik edilməməsi göz qabağındadır.

Əgər onun ilk yaradıcılıq nümunələrinin maraqla qarşılandığı Azərbaycanda qalmayıb, soydaşlarımızın Gürcüstanda yaşadığı məkana - doğma kəndlərinə qayıtdığı nəzərə alsaq, onda rəssamla bağlı ən müxtəlif hadisələrdə həmin məkanda onu əhatə edənlərin bu və ya digər dərəcədə suclu olduğunu söyləməyə məcburuq. Qənaətimizcə, aralarındakı böyük istedad sahibini mənəvi-maddi yaşantı və qayğıları ilə baş-baş qoymaq, onu çörək qazanmaq niyyəti ilə yurdu tərək etmək məcburiyyətinə çatdırmaq respublikadakı dövlət orqanlarından, məmurlardan daha çox bilavasitə, yerli azərbaycanlıların nümayiş etdirdikləri laqeydlilikdən qaynaqlana bilərdi. Azərbaycanda da zaman-zaman istedadlara olan soyuq münasibətlərdən az-çox xəbərdar olan Tanrıyelin Azərbaycana yox, Rusiyaya - Soçi şəhərinə yollanmasında da əslində başadüşüləndir. Burada baş tutan məcburi "çimərlik rəssamlığı"ndan tez bir zamanda usanan Tanrıyelin az sonra Türkiyəyə üz tutmasında həmçinin onun ruhunda gəzdirdiyi arzularını bədiiləşdirmək istəyinin olması da istisna deyil. Yeri gəlmişkən deyək ki, o vaxtlar elə Bakının özündən də daha çox çörək pulu qazanmaq ardınca qardaş ölkəyə yollananlar da az olmamışdı...

(Davamı var)

Ziyadxan ƏLİYEV,
Əməkdar incəsənət xadimi,
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru